

Mint Juhász Gyula az 1983-ban hasonlóan kiadott *Themata* című főljegyzéseiben, Kosztolányi Dezső is gyűjtögette élményeit, emlékeit, ötleteit egy-egy füzetbe, hogy az olykor csak vezérszavakban (slág-vortokban) megörögzített témákból utóbb verset, elbeszélést, tárcát írjon. E füzetek — egy kivételével — a házat 1944 őszén eltalált bomba miatt elpusztultak. A megmaradt füzet azért kerülhette el a többinek a sorsát, mert özvegye 1943-ban elajándékozta Schelken Pálma tanárnőnek, a jeles gyorsírónak, kérve, hogy a legutolsó naplófüzetnek számos gyorsírással írt szövegét fejtsse meg. Kosztolányi (akár József Attila) még a régi, a Gabelsberger-Markovics-féle gyorsírással írt, Schelken Pálma pedig már az új, a Radnai-féle írást tanulta, de a füzet kedvéért elsajátította a régi is, és most Kelevéz Agnesnek és Kovács Idának, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak gondozásában és a Műsák Közművelődési Kiadó kiadásában nyomtatásban is hozzáférhetőkké váltak Kosztolányi jegyzetei.

1.

Bár a címe *Napló*, sőt alcíme szerint *Igen becses kéziratok (1933–34)*, valójában nem igazi napló, inkább munkanapló, jegyzőfüzet. Írója nem folyamatosan vezette, hanem kávéházban, utcán, jártában-keltemben különféle cédulákra főljegyzett gondolatait utóbb beragasztotta a szürke fődélű, piros címkés iskolai füzetbe. A novellának szánt ötleteket piros, a versben főljölgozandókat zöld, az idézeteket lilá ceruzával karikázta be, és a műfaj kezdetűivel is megjelölte. Egy-két szavas emlékeztető jegyzetek és versek változatai egyaránt találhatók a füzetben. Irodalomtörténeti érteke tehát vitathatatlan, jóllehet bizonyára lesznek, akik kétségbe vonják, ki kellett-e adni; nem lett volna-e elég, ha a Kosztolányi-kutatók férhetnek csak hozzá a múzeumban. Az ilyen kétely minden napló, levelezés és hasonló kiadásakor fölvetődik, mint legutóbb például Babits beszélgető-füzetének megjelenésekor.

Kosztolányi is névén nevezi a dolgokat, sokszor meghökkenően. Föltűnő a vonzódása az elmebeteg és a prostituált világához. Ezekről a napló több helyén is szól. S noha még ekkor nem tudott később halálra való betegségéről, a szájrakról, folyton foglalkoztatta a halál. „Tudom, hogy meg kell halnom. Egy óriási feladat előtt állok, s majd én is túlesem rajta, mint annyi millió ember a világ teremtése óta. Ez a gondolat minden napomat gyászossá és ünnepélyessé teszi.” Később, amikor már sejtette betegségének végzetes következményét, hozzáírta: „Ekkor még teljesen egészséges voltam.”

Masutt meg azt írta: „Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt, a halál.” „Ha nem lenne halál, művészet sem lenne.” A Schwartzter-szanatórium elmebetegét is ezzel a sajátos szemlélettel nézte: „Mennyire megvetendők az úgynevezett épelméjűek. Ezek alig beszélnek a halálról, itt mindenki róla beszél.”

2.

A naplónak három szegedi vonatkozása érdemi megkülönböztető figyelmünket. Az első: regényterv a szegedi boszorkányokról. Két helyen is előkerül. Először így: „Regény. Boszorkányélet. A jó szegedi boszorkány. Dugonics András édesanyját, mint boszorkányt, megégették. Helyszíni adatok.” A második alkalommal több regénycím között ötödikként szerepel ez: „Boszorkány (Dugonics anyja). Szeged. A boszorkány-övekre figyelve.”

Kosztolányi is fölült annak a hiedelemnek, amelyet a helyi szájhagyományok nyomán, de nyilván eltorzítva először Palugyai Imre (*Szabad királyi városok*, 1853), majd Ipolyi Arnold (*Magyar Mitológia*, 1854) és Jósika Miklós (*A szegedi boszorkányok*, 1854) terjesztette el. Azóta Farkas Antaltól (*Dugonics Album*, 1876) Kordó Imréig (*Mészöly Emlékkönyv*, 1961) sokan megcáfolták

Kosztolányi naplója

a nyilvánvaló képtelenséget, hiszen hogy születhetett volna Dugonics András 1740-ben, ha édesanyját 1728-ban megégették volna! A kutatás mai állása szerint az a valószínű, hogy máglyán meghalt özv. Dugonya (vagy Dugonyi, mert így is írták egy időben a Dugonicsokat) Mihályné Barak Margit az író dédapjának lehetett a második felesége, tehát nem az, akitől az író származott (mert az, valószínűleg még Dalmáciában meghalt, a neve sem ismeretes), hanem a Szegedre költöző dédapjának itt feleségül vett özvegye.

A másik szegedi vonatkozása a már említett Schwartzter-szanatórium látogatással függ össze. Kosztolányi 1929. április 20-án meglátogatta a gyógyulását ott kereső Juhász Gyulát. „Juhász Gyula — írta Kosztolányi — külön szobájában fekszik a vaságyon, fején egy ércből való hűtővel. Orvosa jelenti, hogy: nem óhajt látni, de azt tanácsolja, hogy azért menjek be hozzá. Ismerve őt, melyet — mint általában a pszichózt — valami varázsfénnyel vesz körül, — arról kezdek beszélni, hogy engem ez a környezet untat, egy úri kasznóban több és érdekesebb örüllet találom, mint itten. Ki-kinek joga van úgy végezni magával, ahogy kedve tartja. Az örület — az élettől való elfordulás — is egyik módja az öngyilkosságnak. Megteheti, de nem ajánlom. Szavaim jól hatnak rá. Beszélget, már mosolyog is. Félelmi érzetekről panaszkodik, anélkül, hogy pőzolna. Sötétbarna szakáll, bajusz árnyékolja be arcát. Van benne valami jelentős.”

Kosztolányi többször írt Juhász Gyuláról. Ifjúkori barátjáról és harcostársáról, 1914-ben is fölkereste a pesti Rókus-kórházban, Juhász öngyilkossági kísérlete után, és akkor is szellemes, jó megfigyelésű és beleérző képességéről tanulkodó beszámolórt barátjáról. Juhász Gyula utolsó éveiben Kosztolányin kívül még Karinthy (1929) és főként Szabó Lőrinc (1937) megrendítő interjút tartjuk számon.

3.

Tudta-e előre Kosztolányi, vagy csak Juhász meglátogatásakor értesült róla, hogy másik ismerőse is van a Schwartzterben, nem derül ki. Mindenesetre naplóját a vele való találkozás megörökítésével folytatta. A kiadványban Vágóné szerepel, de ez téves olvasat, mert nem kétséges, hogy Vág Sándorné Bach Irmáról (1893–1944) van szó. Kosztolányi 1917. február 11-én Karinthy Frigyes és Barta Lajos társaságában vett részt a Korzó (ma Vörös Csillag) moziban irodalmi matinén. Ezt a mozi igazgatója, tulajdonosa, Bach Jenő (1863–1923) rendezte, vejének, Vág Sándor (1885–1969) főreáliskolai tanárnak segítségével. Vág Sándor egyetemi társa volt Juhászak és Kosztolányinak, ezért kezdeményezte a modern magyar irodalom bemutatását Szegeden. Szerette volna Juhászt is szerepeltetni, de a költő egy hónappal előtte kapott súlyos idegromamot, és mély depresszióban betegeskedett szülőházában. Eppen Vág Sándor emlékezéséből (Tiszatáj, 1956) tudunk a három írónak az ő kalauzálásával Juhász Gyulánál tett látogatásáról.

Kosztolányi naplójában 1929. április 20-án Vág Sándorné Bach Irmáról ezeket írta: „Szegeden egyszer villásreggelit adott tiszteletre, mikor fölolvason jártam ott, tizenkét évvel ezelőtt. Himzett borbékecsben ül csellájában, éppen ír. Mellette a széken tíz-husz ceruzával teleírt füzet. Nevem hallatára boldogan elmosolyodik, nem akarja elhinni, hogy én vagyok. Boldognak látszik. Vastag, fekete haját homlokába fésüli. Kérésünkre fölolvass egy semmis, érdektelen rajzot a szegedi korzóról, Szegeden él ma is. Az ura nem Debrecenben tanár, hanem Szegeden kereskedő. Ehhez ragaszkodik. Fejében egyébként paplan van, egy emelődaru-gyár és egy csokoládés findza. Ezt nevetve mondja, mintegy tetszelegve eredetiségében. Tudja, hogy a boldondok házában van. Fitymálva adja elő, hogy nem

Cameron, Robert Adamson, Earl of Carnarvon, a Tutankhamon sir felfedezője és megörökítője — művei szerepelnek a kiállításon.

A fotótörténeti és műfaji gazdagság mellett fontos történeti érdekességet kínál a bemutatott anyag. Láthatunk portrékat, expedíciókról készült sorozatokat, táj- és utca-

képeket, az ún. dokumentarista irányzat darabjait, riport-sorozatokat sport- és társadalmi eseményekről, valamint az autonóm fotóművészet körébe tartozó képeket és nem utolsósorban érdekességeket, különlegességeket. A kiállítás a magyar-brit kulturális egyezmény alapján a Művelődési Minisztérium, a British Coun-

cil és a Műcsarnok együttműködése alapján jött létre.

Képeinken:

1. Frank Meadow Sutcliffe: Szigetünk őslakói (1885). 2. Richard Polak: A művész és modellje (1914). 3. Oscar Gustave Rejlander: Hajlék nélkül az éjszakában (1857).

Az Angol Királyi Fotótársaság kincsei

Igazi ritkaságot kínál a BATH-i ROYAL PHOTOGRAPHIC SOCIETY anyaga a Műcsarnokban, amelynek nagy része a fényképezés őskorából származik. A fotótörténet kiemelkedő egyéniségeinek — Henry Fox Talbot, a kálotipia kidolgozója, Roger Fenton, a társaság alapítója, Frederick Henry Evans, Júlia Margaret

